

Russell Hardin om tillit som inkapslat interesse

Lars Hertzberg

1. Den amerikanske statsvetaren Russell Hardin har en omfattande produktion kring begreppen tillit och tillförlitlighet och deras roll i det offentliga livet. Hans tänkande har blivit tongivande bland statsvetare i diskussionen kring detta ämne. På bakpärmen till ett av hans viktigaste verk, *Trust and Trustworthiness*¹, skriver den berömde amerikanske statsvetaren Robert D. Putnam:

Of the dozens of important works on trust that have appeared in recent years, *Trust and Trustworthiness* is the single most valuable... Anyone concerned with understanding the logic of trust needs to begin here.

Detta är inget ringa beröm. För mig framstår Hardins verk däremot som problematiskt. Bland annat är det svårt att genrebestämma arbetet. Hardin säger sig vilja ge "an account of trust", alltså företa en begreppslig undersökning, men hans argumentation förefaller ställvis syfta till en reform av vårt språkbruk. Enligt Hardin bör vi i alla sammanhang sträva efter att så långt som möjligt uppfatta förhållanden mellan människor som ett växelspel mellan aktörernas intressen. Härigenom ansluter han sig till de synsätt inom samhällsvetenskapligt tänkande som går under beteckningar som *homo oeconomicus* eller *rational choice*.

Jag vill här försöka redogöra för hur Hardins tankar skulle kunna förstås med utgångspunkt i hans bok, och visa på vad jag finner problematiskt i dem. Min undersökning är begreppslig: mitt intresse gäller den roll ordet "tillit" och närbesläktade ord har i mänskliga samtal. Eller annorlunda uttryckt: vad det innebär att tänka kring tillit. Hardins centrala tes är att även om tillit mellan människor kan ta sig många olika former, så är det *en* form som är särskilt värd att uppmärksammas: detta är den form han kallar "inkapslat intresse" (*encapsulated interest*). Tillit som inkapslat intresse föreligger om jag räknar med att du kommer att beakta *mina* intressen i ett eller annat avseende därför att det ligger i *ditt*

¹ Russell Hardin, *Trust and Trustworthiness* (New York: Russell Sage Foundation, 2002). Referenser till boken ges inom parentes i texten.

intresse att göra det. Denna form av tillit består alltså i specifika förväntningar på motpartens handlande, baserade på skäl som i sin tur är grundade i ett antagande om sammanlänkade intressen. Hardin säger att teorin om tillit som inkapslat intresse

fits a centrally important class of all trust relationships [and] allows us to draw systematic implications for trust relations across varied contexts (s. 1).

Om jag har förstått Hardin rätt resonerar han så här: tillit som inkapslat intresse utgör en *ren* form, ett slags urform av tillit. Andra former kan betraktas som avvikelser från denna urform i en eller annan riktning, de innehåller icke-rationella element som inte är väsentliga för själva tillitsrelationen. Han går så långt som att säga att vissa alternativa uppfattningar om tillit "might fit some of the *apparent* trusting relations we see" (s. xix, min kursivering) – de andra synsätten kan tydligen på sin höjd ha en skenbar giltighet. Till stöd för sin analys anför Hardin att ordet "tillit" måste uppfattas som vad han kallar en reduktiv term.² Detta innebär att man enligt honom måste kunna beskriva vad en tillitsrelation består i utan att använda ordet "tillit" eller andra närbesläktade ord. Den vanligaste formen av tillit består helt enkelt i ett nätverk av rationellt grundade förväntningar och ingenting annat. Jag kommer emellertid att försöka visa att den typ av relation Hardin föreställer sig saknar många av de drag som kännetecknar det vi vanligen kallar tillit, och som särskiljer tillit från andra former av mellanmänskligt beroende.

Hardin gör bruk av ett exempel från Dostojevskijs roman *Bröderna Karamazov* för att illustrera begreppet inkapslat intresse (ss. 1-3)³. En överstelöjtnant ansvarar för anslagen till en arméenhets. Efter varje granskning av bokföringen lånar han ut summan till en köpman, som returnerar pengarna med ränta inför nästa bokföring. Transaktionen är olaglig, men båda parterna gör sig vinst på den. Överstelöjtnanten litar på att köpmannen returnerar pengarna, eftersom han har intresse av att mellanhavandet ska fortgå. När överstelöjtnantens kommendering plötsligt tar slut behåller köpmannen däremot pengarna och förnekar att han någonsin har fått låna dem. Skälet är att han inte längre har intresse av att upprätthålla förbindelsen. Överstelöjtnanten har inga rättsmedel till sitt förfogande och hans liv hotar slås i spillror.

² Hardin utgår från att termer som "tillit", "rättvisa", "makt" och "jämlighet" inte är primitiva termer, och att de därför måste kunna reduceras (översättas) till andra termer (s. 56 f). Hans analys av tillit som inkapslat intresse verkar följa mer eller mindre direkt ur denna förutsättning. Dikotomin primitiv-reduktiv term innebär dock en kraftig förenkling. Den går uppenbarligen tillbaka på tänkesätt som var förhärskande inom den logiska empirismen under 1920- och 30-talen, men som inte vinner någon betydande anslutning inom samtida filosofi.

³ Fjodor Dostojevskij: *Bröderna Karamazov*, tredje boken, kap. 4 (Stockholm: Wahlström & Widstrand 1997, ss. 126 ff.)

Denna berättelse erbjuder, enligt Hardin, ett exempel på en ren tillitsrelation. Förhållandet mellan överstelöjtnanten och köpmannen

exemplifies a minimal core part of a remarkable array of trust relationships. That minimal core is that there is a clear, fairly well defined interest at stake in the continuation of the relationship (s. 3).

Förhållandet är tydligen exemplariskt eftersom det kan begripliggöras utgående från föreställningen att mänskligt handlande primärt baserar sig på rationella överväganden. Kärnan i en tillitsrelation kunde enligt Hardin uttryckas så: "Jag kan lita på NN eftersom jag kontrollerar tillgången till något hon åtrår."

Enligt Hardin kan resonemanget utsträckas till att till stora delar belysa också vänskaps- och kärleksrelationer. Smått karikerat: "Han kommer att förbli min vän – jag kan lita på honom – eftersom han har behov av min vänskap." Han kommenterar:

While one might object superficially to bringing interests into trusting relationships, such as one's relationship with a close relative or a friend, they are clearly there much, and perhaps most, of the time (s. 4).

Hardin förklarar inte varför han anser att denna invändning är ytlig. Hans formulering innehåller emellertid en försåtlig dubbeltydighet. När han talar om att en vänskapsrelation bygger på att det finns intresse av en fortsatt relation, kan detta å ena sidan ges en instrumentell innebörd. Jag har ett intresse av att relation fortsätter, eftersom jag har ett specifikt utbyte av den: min vän kan hjälpa mig ifall jag blir sjuk, har ett trevligt sommarställe som jag får besöka, kan erbjuda mig juridisk eller ekonomisk sakkunskap vid behov, ger värdefulla kommentarer till mina artikelutkast osv. – "there is a ... fairly well defined interest at stake in the continuation of the relationship". Men å andra sidan kan han mena att jag sätter värde på själva relationen. Vår vänskap är, enligt detta sätt att se, viktig för mig oavsett vad den ger mig – eller annorlunda uttryckt: vad den ger mig är oupplösligt förbundet med själva vänskapen, inte bara i oräkneliga praktiska avseenden, utan genom vårt umgänge, eller rentav av genom själva känslan av att jag är avhållen, att jag inte är ensam i världen.

Trovärdigheten i Hardins resonemang om vänskap är, vill jag hävda, beroende av att denna dubbeltydighet lämnas oklar. Den senare tanken, att vi har ett utbyte av vänskapen som sådan framstår, tror jag, för de flesta av oss inte bara som mera beundransvärd utan också i de flesta fall som mera realistisk – men med den tolkningen blir

Hardins analys en skenförklaring: vänskapen består därför att den består. Om Hardins förklaringsförsök ska tillföra något måste vi föreställa oss att han vill hävda att vänskapsrelationer normalt baserar sig på förväntningar om specifik nytta, men detta är vi kanske inte lika beredda att betrakta som typiskt för vänskapsrelationer, i alla händelser inte för dem för vilka vi skulle reservera begreppet "sann vänskap".⁴ Genom att lämna obestämt vad som avses med "ett intresse i en fortsatt relation" lyckas Hardin bevara intrycket att han har formulerat något nytt och samtidigt trovärdigt om grundvalen för normala vänskapsrelationer.

Tanken att tillit mellan vänner baserar sig på önskan att bevara relationen bortser för övrigt från vad man kunde kalla en djupare dimension i vänskapen. I ett givet läge kan du bedöma att din omsorg om mitt bästa kräver att du trotsar mina önsknings, även om detta innebär att du riskerar vår relation.⁵ Anta att du visar mig ett romanmanuskript du har skrivit, och att jag inte drar mig för att vara uppriktig i min kritik, trots att jag befarar att du kommer att ha svårt att acceptera kritiken. Genom att göra det visar jag mig kanske i själva verket vara värd din tillit, även om det skulle leda till en brytning mellan oss. En sådan bedömning blir ur Hardins perspektiv obegriplig. För honom kan din betydelse för mig aldrig bli större än värdet av vår fortsatta relation.

2. Man kunde invända mot exemplet från Dostojevskij att detta är ett fall där någon litar på ett *arrangemang*, inte på en *person*. Hardin talar om köpmannens "tillförlitlighet", men i detta resonemang blir köpmannens person i själva verket irrelevant. Om man bara beaktar ekonomiska vinstintressen, så är köpmannen utbytbar. Men så till vida är exemplet en rent teoretisk konstruktion.

Om en transaktion likt den mellan överstelöjtnanten och köpmannen över huvud taget ska komma till stånd i en *verklig situation* måste nämligen överstelöjtnanten, ifall han inte är fullständigt verklighetsfrämmande, göra sig vissa föreställningar om köpmannen. Vare sig initiativet var hans eller köpmannens, måste han till exempel ha räknat med att den andre inte skulle avslöja honom för hans överordnade ifall han gick med på arrangemanget. Köpmannen kunde välja att fara av med pengarna, avslöja överstelöjtnanten av patriotiska skäl, av ren illvilja, eller för att ställa sig in hos myndigheterna. Överstelöjtnanten måste ha

⁴ Detta betyder inte att en vänskapsrelation inte skulle kunna upplösas om den ena parten upplever den som alltför krävande och föga givande.

⁵ Detta framhävs av Søren Kierkegaard i *Kärlekens gärningar*.

varit medveten om den misstro som normalt kunde antas bestå mellan högre officerare och köpmän i det ryska samhället; han kan å andra sidan ha räknat med att hans högre samhällsställning säkerställde honom mot ett svek från köpmannens sida. Ifall han bedömde att köpmannen skulle låta rent ekonomiska överväganden styra sitt agerande, så måste detta basera sig på en uppfattning om köpmannens karaktär och motiv. Och *denna* förväntan kunde inte *i sin tur* grundas på en uträkning av ekonomiska intressen; att argumentera så skulle innebära ett cirkelresonemang. Hardin utgår från en rent teoretisk rationalitet, och verkar samtidigt förutsätta att den går att tillämpa direkt på verkliga situationer. Men att agera så i ett praktiskt sammanhang skulle uppenbarligen vara blåögt.

Vad Hardin vill formulera är ett exempel på en förutsättningslös relation, men den relation han beskriver visar sig bygga på vissa antaganden om en persons framtida agerande, antaganden vilkas giltighet inte utan cirkularitet kan härledas ur teorier om *homo oeconomicus* eller *rational choice*. Han verkar sammanblanda vad som utgör ett axiomatiskt antagande inom vissa beteendevetenskapliga modeller med en grundmurad övertygelse om människans natur vars giltighet man i alla enskilda sammanhang kan förlita sig på. Samtidigt vill jag hävda att det exempel Hardin beskriver saknar många av de drag som vanligen särskiljer tillit från andra beroendeförhållanden. I den värld Hardin konstruerar vore tillit – och följaktligen också misstro – i själva verket överflödiga och obegripliga förhållningssätt.

Hardins analys av tillit träffas av den kritik som uttryckts av filosofen Lawrence Becker på följande sätt:

... it is natural to think that our trust should always be a cognitive matter in the sense that we should always try to connect it to good estimates of others' trustworthiness. Moreover, even when we cannot estimate this, our trust should be a cognitive matter in the sense that we should monitor its consequences. Thoughts like these rightly make the strategic analysis of trust irresistible.

That is certainly part of the attraction of cognitive trust for us all, but it is not the whole story for ... it does not adequately reveal a disturbing peculiarity – namely, that cognitive accounts of trust appear to eliminate what they say they describe.⁶

Hardins analys är ett uppenbart exempel på en kognitiv eller strategisk syn på tillit.

⁶ Lawrence C. Becker: 'Trust as Noncognitive Security about Motives,' *Ethics* 107 (1996): 43-61. Citatet är från s. 47.

Kort sagt: å ena sidan är den relation Hardin försöker beskriva inte förutsättningslös; å andra sidan utgör relationen, även om vi beaktar de förutsättningar den måste antas bygga på, inte vad vi normalt skulle kalla en tillitsrelation.

3. Jag vill kontrastera Hardins exempel mot ett annat exempel ur litteraturen. Det är hämtat ur Robert Louis Stevensons roman *Kidnapped*⁷, en romantisk berättelse som kretsar kring tillit och svek. Händelserna utspelar sig i 1700-talets Skottland, under den tidvis brutala konflikten mellan jakobiterna som stödde släkten Stewarts anspråk på Storbritanniens tron, och *whigs* som var lojala mot det hannoveranska kungahuset, en konflikt som på många sätt för tanken till striden mellan republikaner och unionister i Nordirland under senare hälften av 1900-talet. Protagonisten är den unge David Balfour, som vuxit upp som en *whig*. Genom tillfälligheternas spel kommer hans och den aktive jakobiten Alan Beck Stewarts öden att flätas samman. David räddar Alan från ett rånmord ombord på ett fartyg. Efter att fartyget lidit skeppsbrott hjälper Alan i sin tur David att överleva i den skotska obygden och att finna vägen tillbaka till bebyggelsen. Under deras färd blir Alan – uppenbarligen oskyldigt – misstänkt för mordet på kungens ståthållare, och han blir nu tvungen att gömma sig för kungens soldater. David följer honom på hans flyktväg. I detta skede inser David att det vore i hans intresse att överge kamraten. Om de ertappas tillsammans riskerar han bli dömd och avrättad som Alan Becks medbrottsling. Davids lojalitet sätts ytterligare på prov när Alan – impulsiv och omogen som han är – förlorar Davids knappa reskassa på hasardspel, pengar som är väsentliga för kamraternas chanser att överleva. David resonerar:

The thought of a separation ran always stronger in my mind; and the more I approved of it, the more ashamed I grew of my approval. It would be a fine, generous, handsome thing, indeed, for Alan to turn round and say to me: "Go, I am in most danger, and my company only increases yours." But for me to turn to the friend who certainly loved me, and say to him: "You are in great danger, I am in but little; your friendship is a burden; go, take your risks and bear your hardships alone ----" no, that was impossible; and even to think of it privily to myself, made my cheeks to burn.

And yet Alan had behaved like a child, and (what is worse) a treacherous child. Wheedling my money from me while I lay half-conscious

⁷ Robert Louis Stevenson: *Kidnapped* and *Catriona* (London & Glasgow, 1952). *Kidnapped* utgavs ursprungligen 1886.

was scarce better than theft; and yet here he was trudging by my side, without a penny to his name, and by what I could see, quite blithe to sponge upon the money he had driven me to beg. True, I was ready to share it with him; but it made me rage to see him count upon my readiness.⁸

Relationen mellan Alan och David är, kunde man säga, ett slags motpol till relationen mellan överstelöjtnanten och köpmannen sådan Hardin beskriver den. Både med tanke på deras motsatta politiska lojaliteter och med tanke på Davids chanser att överleva har han alla tänkbara skäl att överge kamraten. Davids renommé står inte på spel, inte heller utsikterna till en fortsatt relation: förbundet mellan de två är tillfälligt och fördolt för det omgivande samhället. Av allt detta följer det i sin tur, enligt Hardins sätt att se, att Alan har alla tänkbara skäl att misstro David. Relationen vore alltså därmed raka motsatsen till en normal tillitsrelation. Jag vill emellertid hävda är att det just är detta faktum som gör berättelsen pregnant som exempel på en tillitsrelation: det är *i ljuset av tillit* som relationen blir begriplig. Det som David anser sig bunden av är helt enkelt det faktum att Alan litar på honom, hans tilltro till att David i varje läge kommer att ha hans bästa för ögonen: att han inte kommer att överge honom, att han inte kommer att åsidosätta Alans behov i sitt eget intresse; och detta trots att han inser att det vore mera generöst av Alan att avstå från att stödja sig på honom.

Relationen mellan Alan och David skiljer sig också från relationen mellan överstelöjtnanten och köpmannen i ett annat viktigt avseende. Att överstelöjtnanten bedömer köpmannen som tillförlitlig innebär ingenting utöver en specifik förväntan om att köpmannen kommer att återbetala pengarna med ränta. Han räknar knappast med att köpmannen skulle vara beredd att bistå honom, låt oss säga, i en familjeangelägenhet, och han anser det inte uteslutet att köpmannen skulle kunna dra honom vid näsan i något sammanhang som inte direkt återverkade på deras samförstånd i fråga om regementsmedlen. Alans tilltro till David, föreställer man sig, är mera generell: han räknar inte med att David kommer att utnyttja sitt övertag på något sätt, utan att han snarare kommer att hjälpa honom också om en oväntad situation skulle uppstå. Relationen mellan Alan och David har, kan man säga, ett slags elasticitet som helt saknas i det andra fallet.

Enligt Hardin är själva denna avsaknad av elasticitet en fördel med Dostojevskijexemplet: min tillit till en annan inskränker sig normalt till någon viss handling (s. 9). (Hardins argument för detta är att det enda alternativet vore den motsatta ytterligheten: att tilliten är fullständigt oinskränkt, s. 60; detta är dock uppenbart gripet ur

⁸ Ibid., ss. 179 f.

luften.) Också här, förefaller det mig, har Hardin missat något som kännetecknar tilliten som en relation mellan individer: att lita på, i betydelsen räkna med, att någon kommer att handla på ett visst sätt är inte detsamma som att känna tillit till personen. Att lita på någon är normalt något mera omfattande än att lita på att han eller hon kommer att utföra en given handling under givna omständigheter.

Exemplet från Stevenson gör oss också uppmärksamma på något jag uppfattar som centralt i många tillitsrelationer: asymmetrin mellan vad det innebär att lita på någon och vad det innebär att vara föremål för tillit. Alans tillförsikt är, så att säga, aningslös, medan David är högeligen medveten om hans tillit och de krav den ställer på honom. Han känner sig frestad att svika, medan Alan inte har några tvivel på hans tillförlitlighet. Alans aningslöshet är direkt förbunden med det faktum att det är *tillit* han känner för David: tillit består, i den mån den består, just i frånvaron av ett ifrågasättande. Filosofer som skrivit om tillit förbiser ofta detta: de koncentrerar sig på frågan när tillit är berättigad, medan det som kännetecknar tillit är att frågan om berättigande inte uppstår. Filosoferna kommer alltså alltid för tidigt, eller för sent, med sina kalkyler. Man kunde kanske säga: frågan om *tillförlitlighet* uppstår där *tilliten* inte finns. (Detta är inte att säga att en person som känner tillit inte *bör* ställa frågan om den andres tillförlitlighet; poängen är att han eller hon, på gott och ont, *inte ställer* den. Detta kännetecknar så att säga grammatiken för ordet "tillit" – i många av dess vanliga användningar.)

Varför litar då Alan på David? Mera allmänt: om vi litar på någon, gör vi det inte normalt därför att vi har *goda skäl* att göra det? Ja, varför räknar vi i vissa (men inte i alla) fall med, att någon vi känner – åtminstone inom rimliga gränser – ska ställa upp för oss, eller i varje fall avstå från att utnyttja oss, om vi genom omständigheternas spel skulle bli beroende av henne? Det finns kanske någon du inte skulle tveka att ge dig ut på en lång och strapatsrik resa med, bland annat därför att du inte betvivlar att hon skulle bistå dig i en nödsituation, till exempel om du blev sjuk eller bestulen på din reskassa eller orättvist arresterad. En anledning är troligen att du av erfarenhet räknar med att hon inte kommer att förlora sin sinnesnärvaro i en krävande situation. Detta är ändå inte nog: du utgår sannolikt också från att hon inte kommer att göra bruk av sin sinnesnärvaro för att så snabbt som möjligt ta sig från platsen och fortsätta resan på egen hand. Men vilka grunder har du för att tro det? Enligt Hardin gör du det i normala fall därför att du räknar med att hon värdesätter en fortsättning av er relation. Antingen av specifika skäl (alla resecheckerna är i ditt namn, du talar det lokala språket, bilen är din, eller liknande), eller mera allmänt: hon finner det i sitt intresse att fortsättningsvis stå på vänskaplig fot med dig. I det senare fallet: vad får dig

att tro att hon gör den bedömningen (om vi alltså räknar bort de *specifika* skälen)? Det är knappast, skulle jag tro, något annat än att hon helt enkelt är din vän; att du uppfattar er hittillsvarande relation som en vänskapsrelation. Kort sagt: att du litar på henne.

För övrigt känner vi inte tillit bara till våra vänner. Tillit kan bottna i att någon du träffar framstår som en normalt välvillig och hederlig person som är redo att göra det man rimligen kan vänta sig av honom i ett nödläge eller som i varje fall inte kommer att utnyttja dig: en persons blick, hans sätt att tala eller att förhålla sig i en umgängessituation kan inge dig känslan att han är en hygglig individ. (Givetvis kan du missta dig.)

Här är det viktigt att hålla två saker i sär: å ena sidan är det arten och graden av vår bekantskap som är avgörande för *vad jag kan anse det rimligt att vänta sig* av den andra, å andra sidan bottnar min förväntan om att den andra *verkligen kommer att göra det jag anser rimligt*, i föreställningen att han inte är abnormt självisk, självupptagen, fanatiskt engagerad i någon sak eller lider av psykiska störningar. I *denna* mening är tillit en "default"-inställning.

För den som är föremål för tillit – till skillnad från den person som känner tillit – kommer tillitsrelationen att i vissa lägen pocka på uppmärksamhet. Därför är det framför allt i den persons tänkande som är föremål för någons tillit – och som är medveten om detta – som tillitens karaktär blir synlig.⁹ I dessa reflektioner spelar begreppet svek ofta en central roll. Att uppfatta att någon litar på en är att anse att den andra skulle ha rätt att betrakta vissa handlingssätt som ett svek. (Vi skulle givetvis inte beteckna ett godtyckligt krav eller en grundlös förväntan som ett exempel på verklig tillit.) David Balfour har svårt att göra sig kvitt tanken att allt skulle bli enklare för honom om hans och Alans vägar skildes åt, samtidigt framstår det för honom som ett svek att föreslå detta (eller ens tänka dessa tankar). Huruvida det vore ett svek kan man ha olika åsikter om. Vi är kanske benägna att betrakta Alans förväntningar som orimliga. Det centrala i berättelsen är att David inte anser sig kunna avvisa dem – detta är en del av Stevensons försök att framställa honom som ädelmodig. Om vi håller med David eller inte spelar ingen roll här: vad berättelsen visar är vad det innebär *om* man betraktar en relation ur tillitens perspektiv. Den viktiga poängen är att frågan om vad som skulle innebära ett svek spelar en avgörande roll i många av de sammanhang där vi uppfattar att någon litar på oss. Också i detta avseende utelämnar Hardins analys ett centralt drag i vårt tänkande kring tillit.¹⁰

⁹ Givetvis är tillitsrelationer ofta ömsesidiga; detta är rentav det normala, men detta betyder inte att relationerna smälter samman; vad det innebär är att parterna står i var sin asymmetriska relation till varandra.

¹⁰ John Steinbecks roman *Of Mice and Men* erbjuder ett slående exempel på hur tillit kan ge upphov till ett krav. Lennie, som är föräldralös och förståndshandikappad, har en obegränsad tillit till sina medmänniskor. George ber

4. Enligt Hardin stöder nästan alla som skrivit om ämnet, uppfattningen att en stor del av det vi i dagligt tal kallar tillit kan förklaras inom ramen för en s.k. *rational choice*-teori om mänskligt handlande; däremot, medger han, finns det vissa skribenter som avviker från denna huvudström genom att antyda eller rentav insistera på att en sådan syn på tillit utelämnar något betydelsefullt. Som exempel på detta nämner han ekonomerna Oliver Williamson och Robert Frank, teologen Martin Buber och filosoferna Annette Baier, Lawrence Becker och mig.¹¹ Hardin ställer sig som väntat kritisk till dessa "avvikande" synsätt. Jag vill här kommentera några drag i hans kritik.¹²

Hardin tar bland annat avstånd från vad han kallar föreställningen om tillit som moralisk (ss. 74-78). Han preciserar inte vad han menar med denna föreställning, men jag förmodar att det han avser kan beskrivas så här: en förväntan grundad i tillit skiljer sig enligt detta synsätt från andra former av förväntan genom att den ställer ett moraliskt krav på den person den riktar sig mot. Denna inskränkning förkastas av Hardin. Detta innebär å andra sidan inte enligt Hardin att alla grundade förväntningar (med andra ord: *alla* de fall där en person kan sägas lita på ett annan ska handla si eller så) utgör exempel på tillit; han inskränker begreppet till de fall där parterna är förenade genom vad han kallar ett inkapslat intresse. Därför skulle han till exempel inte använda begreppet tillit i ett fall där A litar på att B gör vad A ber honom om eftersom A har en revolver riktad mot B:s huvud. Anledningen till att detta enligt Hardin inte är ett exempel på tillit är att revolvern inte ger B något verkligt motiv att dra försorg om A:s intressen; det ger honom bara ett motiv att göra allt han kan för att avvärja hotet.

En moralisk (eller, som han också kallar det, en moraliserande) uppfattning om tillit skulle enligt Hardin förutsätta att vi inte kan tala om tillit i ett sammanhang där någon har onda syften. Detta skulle ändå vara oacceptabelt, hävdar han. Hans motexempel är

på lek Lennie hoppa i Sacramentofloden. Lennie lyder honom trots att han inte kan simma. När George sedan räddar honom är han bara tacksam. Denna episod leder till att George känner sig tvungen att ta ansvar för Lennie. Andra skulle reagera annorlunda: att George ser situationen i termer av en moralisk nödvändighet är, kan man säga, ett uttryck för hans karaktär.

¹¹ S. 74. Hardin hänvisar till min artikel "On the Attitude of Trust", *Inquiry* 31 (1988), 307-22; omtryckt i Lars Hertzberg: *The Limits of Experience* (Acta Philosophica Fennica: Helsingfors 1994). – Hardin förbiser den danske teologen Knud Løgstrup, som är en betydande representant för den typ av uppfattningar han kritiserar. Ett annat arbete som som ger uttryck för en liknande uppfattning är Olli Lagerspetz, *Trust: The Tacit Demand* (Dordrecht: Kluwer, 1998). Se också Lagerspetz artikel i denna volym.

¹² Det finns betydande skillnader till exempel mellan Annette Baiers uppfattning å ena sidan och Lagerspetz eller min uppfattning å den andra. För en diskussion mellan Baier och Lagerspetz, se *Commonality and Particularity in Ethics*, red. av Lilli Alanen, Sara Heinämaa och Thomas Wallgren (Macmillan: Basingstoke & London, 1997), ss. 95-122. Jag har kritiserat Baiers tankar om tillit i artikeln "On Being Trusted", i *Trust, Sociality, Selfhood*, red. av Arne Grøn och Claudia Welz (Tübingen: Mohr Siebeck, 2010)..

förhållandet mellan den serbiska generalen Ratko Mladic och politikern Radovan Karadzic. Hardin framhåller, säkert med rätta, att de inte hade kunnat genomföra sina grymheter mot muslimerna i Bosnien med samma effektivitet om de inte hade haft tillit till varandra. Enligt Hardin visar detta att begreppet tillit inte kan ha en moralisk innebörd.

Det här resonemanget är inte hållbart. Det faktum att vi inte delar Mladic och Karadzic syften betyder inte att relationen mellan dem inte kan ha haft en moralisk laddning. Om vi antar att det bestod en tillitsrelation mellan dem måste vi förutsätta att båda såg sig bundna av den andras tillit och att båda skulle ha betraktat vissa handlingssätt från den andras sida som svek. Det fanns uppenbarligen en moral *i* relationen mellan dem, även om detta inte var en moral vi omfattar.¹³

Hardins uppfattning att en tillitsrelation saknar moralisk laddning *i sig* sammanhänger med hans föreställning att medvetandet om att någon litar på mig inte i sig utgör en grund att uppfylla tilliten. Han skriver:

For trust to have a moral bite ... it must entail some degree of obligation. On contemporary theories of obligation, this means that it must depend on something specifically relational ... The trusted must do something that morally motivates the claim of obligation. I trust you because we have some kind of relationship or because, at least, you typically have some kind of relationship towards those in a specific class. For example, I trust you ... because we have been through a lot together, or because you are a police officer and I am a citizen and think you have a professional integrity of fulfilling your duty (s. 78).

I detta sammanhang kritiserar Hardin min syn på tillit. I min första artikel skrev jag "the grammar of trust involves a perspective of justice: trust can only concern that which one person can rightfully demand of another"¹⁴. Hardin avfärdar min ståndpunkt som en "definitional move" - med andra ord antyder han att jag försökte kringgå frågan genom att stipulera en definition av tillit (s. 78). Här missförstår Hardin mitt syfte. Jag ville inte *definiera* begreppet tillit eller ge begreppet en egen tolkning utan ge en *beskrivning* av vissa viktiga användningar av ordet. Hardin missförstår också innebörden av min formulering. Enligt honom skulle detta innebära att jag bara kan "lita på" (hans citationstecken) det som den andra redan har en oberoende moralisk skyldighet att göra (s.65). Vad jag avsåg var givetvis

¹³ Den här distinktionen fördunklas genom att Hardin växlar mellan att tala om en "moralisk" och en "moraliserande" syn på tillit. Talet om en moraliserande relation ger vid handen att tillämpningen av begreppet förutsätter att *vi* kan godkänna relationen. Men det är ur *parternas* perspektiv vi förstår något som tillit.

¹⁴ "On the Attitude of Trust", op.cit., s. 319.

en skyldighet som uppstår *till följd av* kravet – alla krav ger ju inte upphov till skyldigheter. Jag erkänner emellertid att min formulering innehåller en förenkling: som fallet Mladic-Karadzic visar kan vi tala om tillit också i ett sammanhang vi själva anser orättfärdigt, där vi alltså inte skulle tala om ett *rättmätigt* krav.

Vilket är förhållandet mellan tillit och krav? Anta att du litar på mig. Måste jag anse mig skyldig att beakta detta? För att frågan ska uppstå måste vi anta att jag verkligen är beredd att *betrakta* ditt förhållningssätt som ett exempel på tillit. Huruvida det är det eller inte kan bli föremål för diskussion. Men om jag går med på att använda den beskrivningen har jag redan uttryckt min beredskap att betrakta dina rimliga förväntningar som rättmätiga anspråk; jag har med andra ord erkänt att detta är något jag borde beakta (vad mitt erkännande grundar sig på beror å sin sida på de särskilda omständigheterna i fallet). Jag behöver inga ytterligare skäl att ta hänsyn till din tillit. Detta är ett försök att beskriva en viktig användning av ordet "tillit".

Vi måste å andra sidan skilja mellan frågan om vilka krav jag erkänner och hur jag verkligen handlar. I stycket ovan blandar Hardin ihop de här frågorna. Han övergår från att tala om vilka skyldigheter din tillit medför till att tala om vad som får dig att lita på mig. Även om jag erkänner dina anspråk betyder det inte nödvändigtvis att jag kommer att göra det du förväntar dig. Jag bedömer kanske att detta inte är till ditt bästa. Eller det finns andra starkare hänsyn som gör att jag inte kan uppfylla dina anspråk. Eller så struntar jag helt enkelt i att du litar på mig. I så fall underlåter jag att beakta något jag har erkänt att jag borde beakta.¹⁵

¹⁵ Jag vill tacka min fru Merete Mazzarella för inspirerande diskussioner och kritik, och en anonym lektor hos Res Publica som fick mig att inse brister i en tidigare version.